

Jasnejší obraz si utvoríte z väčšej vzdialenosti: dve zápletky z dištančného čítania ukrajinskej literatúry

Dmytro Jesypenko

YESYPENKO, D.: Zoom Out to See a Clearer Picture: Two Plots from the Distant Reading of Ukrainian Literature

SLOVENSKÁ LITERATÚRA 67, 2020, No. 6, p. 552–567

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2020.67.6.3>

ORCID ID: 0000-0003-4720-8370

Key words: digital humanities, Taras Shevchenko, European literary text collection (ELTeC), Polish literature, novel

The paper focuses on two examples introducing a distant reading approach for research Ukrainian literary works. The studies considered are rather different in terms of breadth of their aims and intentions, the number of performers, the pace and nature of implementation, and consequently, results. The first one concerns famous Ukrainian writer, Taras Shevchenko, and the network of contacts, as reflected in his diary. Distant reading helps to both question and elaborate on established theses and hypotheses of predecessors, as well as to reveal important details of Shevchenko's portrait as an author, artist, and person. By contrast, the article also informs about the research by a team of scholars who analyzed the titles of European novels of the 1840s–1910s. As the one responsible for the Ukrainian and Polish parts, I outline (un)confirmed expectations and surprising findings, and demonstrate how one can build a bridge between the results of distant reading and subsequent studies of a narrower scope.

Kľúčové slová: digitálne humanitné vedy, Taras Ševčenko, Európska zbierka literárnych textov (ELTeC), poľská literatúra, román

Zastrešujúci pojem *digital humanities*, digitálne humanitné vedy, zahŕňa celý rad výskumných disciplín, metód a prístupov. Ponúka mnoho zaujímavých možností, s ktorými sa však spájajú aj neprimerané očakávania.¹ A takisto nie celkom jasné výhody alebo, naopak, zjavné riziká. Napriek pomerne dlhej histórii používania počítačov a digitálnych nástrojov pri realizácii výskumu v humanitných vedách sa tento prístup v mnohých akademických kontextoch stále nestal zavedenou praxou. Napríklad na Ukrajine majú tí, ktorí praktizujú vo svojom výskume DH, štatút priekopníkov.

Zastúpenie DH nie je viditeľné ani na stránkach odborných časopisov, ani vo vysokoškolských študijných osnovách. Veľavravným svedectvom súčasného stavu vecí je skutočnosť, že taký populárny zdroj informácií, akým je Wikipedia, nemá vo svojom ukrajinskom vydaní článok o DH.² Táto vševediacia, aj keď ani zďaleka nie neomylná encyklopédia, približuje len stručne aj jednu z najpopulárnejších oblastí DH – dištančné čítanie (*distant reading*). Samostatný záznam vysvetľujúci túto metodológiu sa objavil až na konci roka 2019 a aj aktuálne sa objavuje iba v štyroch jazykových verziách. Je tomu tak napriek skutočnosti, že vznik pojmu dištančné čítanie a začiatok jeho používania sa datuje ešte do roku 2000. Franco Moretti ho použil vo svojej práci *Conjectures on World Literature* (Domnienky o svetovej literatúre) v protiklade k pojmu *close reading*, podrobné čítanie, ktorého základom je štúdium iba niekoľkých kanonických, „skutočne významných“ textov.³ V USA, krajine so zavedenou tradíciou podrobného čítania, vyznel Morettiho návrh skutočne kontroverzne. Pre amerických vedcov bol oveľa provokatívnejší ako, povedzme, pre ich ukrajinských kolegov, ktorí uprednostňujú štúdium literárnych diel v širokom kontexte autorovej biografie a dejín literatúry.

V tomto príspevku sa zameriam na dva príklady propagujúce dištančné čítanie ukrajinských literárnych diel.⁴ Obidva majú bližšie k tzv. epistemologicému dištančnému čítaniu, ktoré „sa nevyhýba analytickému štúdiu diela ako celku“, ale „je schopné vystopovať obmedzený počet formálnych prvkov v celom diele“. ⁵ Oba projekty sa dosť líšia šírkou a smerovaním svojich cieľov a zámerov, počtom účinkujúcich, spôsobom realizácie aj konečnými výsledkami. Prvý sa týka známeho ukrajinského spisovateľa Tarasa Ševčenka (1814 – 1861) a siete kontaktov zachytenej v jeho denniku. Jeho prostredníctvom chcem ukázať, ako

1 Adam Hammond tvrdí, že DH sa do produktívnej fázy skromných očakávaní dostalo až v roku 2010 po „vrchole nafúknutých očakávaní“ a po následnom sklamaní. HAMMOND, Adam: The Double Bind of Validation: Distant Reading and the Digital Humanities „Trough of Disillusionment“. In: *Literature Compass*, roč. 14, 2017, č. 8, s. 2, e12402. Dostupné online: <https://doi.org/10.1111/lic3.12402>; <http://wileyonlinelibrary.com/journal/lic3>.

2 Táto skutočnosť ma prekvapila počas môjho písania príspevku o dištančnom čítaní v ukrajinskom jazyku. Prišlo mi čudné opísať časť celku, keď sa o celku ešte nepísalo. Mimočodom, článok o DH nie je ani v slovenskom vydaní Wikipédie.

3 MORETTI, Franco: *Conjectures on World Literature*. In: MORETTI, Franco: *Distant Reading*. London – New York : Verso, 2013, s. 48. Tu sa nebudem podrobne venovať Morettiho odôvodneniu zásad a dôvodov použitia dištančného čítania. Záujemcov môžem odkázať na reprezentatívnu štúdiu Mareka Debnára, kde okrem iného popisuje vzrušujúce prepojenie medzi Morettiho metódou a ruským formalizmom. DEBNÁR, Marek: Čítanie z druhej ruky. In: *World Literature Studies*, roč. 9, 2017, č. 3, s. 87 – 97.

4 S určitou výhradou možno Ševčenkov denník zaradiť aj k literárnemu textu. Veľký počet kapitol denníka nie sú len stručné poznámky o každodennom živote autora.

5 KHADEM, Amir: Annexing the Unread: A Close Reading of „Distant Reading“. In: *Neohelicon*, roč. 39, 2012, s. 415.

554 dištančné čítanie pomáha spochybníť a rozpracovať zavedené tézy a hypotézy predchádzajúcich bádateľov, a odhaliť doteraz prehliadané prvky Ševčenkoveho portréту ako autora, umelca a človeka. V druhej časti približujem zámer, priebeh a výsledky práce medzinárodného tímu výskumných pracovníkov, kde pôsobím ako člen zodpovedný za ukrajinskú a poľskú časť, ktorý analyzoval názvy prozaických textov od štyridsiatych rokov 19. do dvadsiatych rokov 20. storočia v jednántich európskych literatúrach.

I. Dištančné čítanie ako prekonanie zotrvačnosti vnímania: prvý z ukrajinských spisovateľov a jeho denník

Dištančné čítanie sa spája predovšetkým so štúdiami stoviek, tisícov a desiatísícov literárnych diel.⁶ Tento prístup však môže byť veľmi užitočný aj pri analýze jediného textu jedného autora. Taras Ševčenko⁷ má v ukrajinskej kultúre obdobnú pozíciu ako Ľudovít Štúr v slovenskom prostredí, Adam Mickiewicz v Poľsku či Alexander Sergejevič Puškin v Rusku. Je bez pochyb hlavnou osobnosťou ukrajinskej literatúry, jeho úloha v ukrajinskom kultúrnom kánone je neodškriepiteľná. Bol vedúcim predstaviteľom ukrajinského literárneho romantizmu a zohral významnú rolu pri formovaní ukrajinského jazyka. Považuje sa tiež za tvorca národného historického mýtu, za človeka, ktorý svojimi textami spojil minulosť s budúcnosťou (jedna z jeho symbolických básní má veľavravný názov *Mrtvým aj živým i nenarodeným krajanom mojím na Ukrajine aj tým nie na Ukrajine moje priateľské poslanie*, 1845).⁸ Už počas života nazývali Ševčenko „Kobzarom“,⁹ „otcom“, „prorokom“, „géniom“ a podobnými prívlastkami. Jeho rukopisy a osobné veci sa považovali za takmer posvätné artefakty. Po jeho smrti sa jeho meno stalo súčasťou procesov utvárania a instrumentalizácie kultúrnej pamäti: jeho pamätníky sa objavili doslova v každom meste na Ukrajine (je ich viac než tisícdvesto), no tiež v ďalších troch desiatkach krajín. Sú po ňom pomenované kľúčové ukrajinské ulice a námestia, a tiež vzdelávacie, kultúrne a vedecké inštitúcie.¹⁰

To všetko naznačuje, že Ševčenkove diela, najmä jeho ukrajinská poézia, púťali a púťajú značnú pozornosť čitateľov i bádateľov. Dokonca sa môže zdať, že

6 MORETTI, Franco: *Style, Inc.: Reflections on 7,000 Titles (British Novels, 1740–1850)*. In: MORETTI, Franco: *Distant Reading*. London – New York: Verso, 2013, s. 179–210.

7 V časopise *Slovenská literatúra* bolo publikovaných viacero štúdií venovaných T. Ševčenkovi, výberovo napr. CHARČUKOVÁ, Roksana: Ševčenkovo slavianofilstvo: pôvod a kontext. In: *Slovenská literatúra*, roč. 66, 2019, č. 1, s. 2–8; BORONĚ, Oleksandr: Téma národného obrodzenia v tvorbe Tarasa Ševčenko a Jána Kollára: prieniky a kontroverzie. In: *Slovenská literatúra*, roč. 66, 2019, č. 1, s. 9–27; BORONĚ, Oleksandr: Typologické paralely a rozdiely medzi poéziou Tarasa Ševčenko a slovenskými romantikmi (Samo Chalupka, Andrej Sládkovič, Janko Kráľ, Ján Botto). In: *Slovenská literatúra*, roč. 67, 2020, č. 2, s. 93–104.

8 V ukrajinskom origináli: І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє.

9 „Kobzar“ je bežné pomenovanie vydaní Ševčenkovej poézie. Prvá zbierka pod týmto názvom vyšla v roku 1840 v Petrohrade. Ševčenko symbolicky spojil svoje literárne diela s umením profesionálnych ľudových hudobníkov – kobzarov. Títo ukrajinskí bardí spievali väčšinou historické piesne a takzvané dmy, hrajúc pritom na kobze, ukrajinskom ľudovom hudobnom nástroji podobnom lutne.

10 Tu je krátky ilustračný príklad Ševčenkovej všadeprítomnosti v živote a každodennej topografii Ukrajincov: Autor týchto riadkov pracuje v Inštitúte literatúry Tarasa Ševčenko Ukrajinskej národnej akadémie vied. Predtým študoval na jednej z najväčších univerzít v krajine, Kyjevskej národnej univerzite Tarasa Ševčenko. Každý deň metrom cestou na univerzitu prešiel okolo stanice Tarasa Ševčenko. Hlavný univerzitný komplex sa nachádza na bulvári Tarasa Ševčenko, vedľa parku Tarasa Ševčenko a Národnej opery Tarasa Ševčenko.

o T. Ševčenkovi, jeho biografii a dielach bolo povedané už všetko alebo takmer všetko a že novým výskumníkom ostáva iba hľadať konkrétne drobnosti, ktoré si predchodcovia nevšimli. Nie je to však celkom tak. Impulzom pre plnohodnotný inovatívny výskum môže byť práve použitie netradičnej metodológie, vďaka ktorej môžu byť odhalené nové a/alebo nepovšimnuté súvislosti. V tomto zmysle môže dištančné čítanie objasniť a doplniť vedomosti o T. Ševčenkovi, jeho biografii, môže revidovať doterajšie zistenia, potvrdiť alebo vyvrátiť domnienky.¹¹

Ako prameň pre aplikovanie metód dištančného čítania som si zvolil denník T. Ševčenka. Básnik sám ho dôsledne nazýval *Žurnal* (Журнал), t. j. časopis. Tomuto dokumentu venovali bádatelia v porovnaní s autorovou poéziou a prózou pomerne malú pozornosť. Denník je však bezpochyby vysoko cenným zdrojom biografických informácií a miestom, kde sa bezprostredne prejavila Ševčenkova osobnosť. Ako sa raz vyslovil, jeho denník bol akýmsi dialógom s „*drahými úprimnými priateľmi*“,¹² keď boli od neho vzdialení stovky a tisíce kilometrov. Dôvodom odlúčenia bolo, že v roku 1847 bol Ševčenko zatknutý v súvislosti s prípadom Cyrilometodského bratstva, tajnej organizácie ukrajinskej inteligencie. Bol odsúdený za „poburujúcu a bezočivú“ poéziu a protivládne aktivity, a poslaný do vyhnanstva ďaleko na východ ruského impéria, do strednej Ázie (dnes sú to územia Kazachstanu a Orenburskej oblasti v Rusku). Namiesto ďalšieho štúdia a sľubnej kariéry profesionálneho umelca sa stal jednoduchým vojakom. Navyše, podľa osobného rozkazu cára Mikuláša I. mal zakázané písať umelecké diela a kresliť. Počas svojho desaťročného pobytu vo vyhnanstve (1847–1857) čakal na listy zo slobodného sveta ako na mannu z neba a písal si denník v nádeji, že ho po prepustení predloží svojim priateľom.

Záznamy v denníku zahŕňajú necelý rok Ševčenkovoho života, obdobie od júna 1857 do mája 1858. Sú to posledné týždne jeho pobytu v exile a dlhá cesta na slobodu, do Petrohradu. Počet osôb, s ktorými mal Ševčenko v tomto období osobné kontakty, je skutočne obrovský. Okrem toho sa v denníku hovorí aj o známych jeho známych, autoroch a postavách literárnych diel, postavách zo slávnych obrazov, historických osobnostiach a mytologických hrdinoch. Ako poznamenal jeden z popredných ukrajinských literárnych vedcov Serhij Jefremov, denník predstavuje galériu alebo kaleidoskop osôb, kde takmer každý zanechal vlastný odtlačok a vyvolal Ševčenkovu slovnú reflexiu.¹³ „Kaleidoskop“ sa v tomto prípade javí ako presnejšie slovo, pretože zobrazuje varietu Ševčenkových kontaktov a svetlé a tmavé farby na palette jeho autorských hodnotení a charakteristík. V tejto „*mozaikovej knihe*“, ako svoj denník Ševčenko nazýva,¹⁴ spomenul dokon-

11 K náčrtu téz k výskumu Ševčenkovoho denníka bližšie JESYPENKO, Dmytro: „Žurnal“ Tarasa Ševčenka: ľudy, cyfry i sensy. In: *Chudožnij svit Tarasa Ševčenka i sučasnist'. Čerkasy*: Čabanenko, 2019, s. 212–226.

12 „Милые искренние друзья“ (ŠEVČENKO, Taras: *Povne zibrannja tvoriv u 12 t. Tom 5. Ščodennyk. Avtobiografija. Statii. Archeolohični notatky. Bukvar južnorusskij. Zapysy narodnoji tvorčosti*. Kyjiv: Naukova dumka, 2003, s. 12). Ševčenko písal svoje denníky, romány a značnú časť listov v ruskom jazyku s prvkami ukrajinčiny. Je potrebné mať na pamäti, že Ševčenkova spoločnosť v exile a aj vzdialení „drahí priatelia“ boli prevažne rusky hovoriace osoby, často s nízkou úrovňou znalosti ukrajinčiny.

13 ŠEVČENKO, Taras: *Povne zibrannja tvoriv. Tom 4. Ščodenni zapysky* (Žurnal). Kyjiv: Deržavne vydavnytvo Ukrajiny, 1927. Kap. VII, XVI.

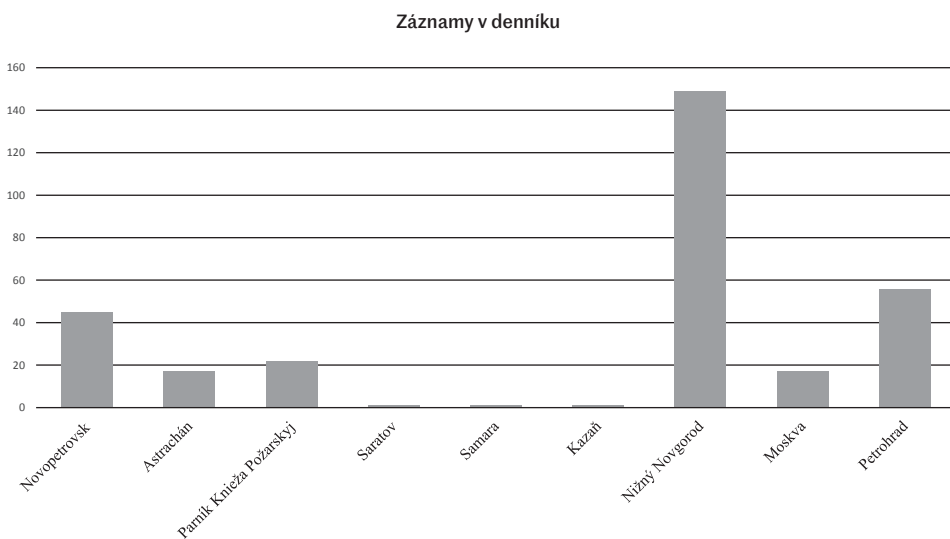
14 „Пестрая книга“ (ŠEVČENKO, Taras: *Povne zibrannja tvoriv u 12 t. Tom 5. Ščodennyk. Avtobiografija. Statii. Archeolohični notatky. Bukvar južnorusskij. Zapysy narodnoji tvorčosti*. Kyjiv: Naukova dumka, 2003, s. 11).

556 ca náhodných okoloidúcich na svojej životnej ceste, pričom osobitnú pozornosť venoval každému prejavu ľudskej tvorivosti.

Autori doterajších komentárov a statí o Ševčenkovom denníku zvyčajne rozoberajú konkrétne zápletky a vzájomné vzťahy. Moje výskumné zameranie je iné: preskúmať širokú škálu osôb spomínaných v denníku s použitím rôznych kategórií. Dištančné čítanie či makroanalýza¹⁵ odhaľujú pri takomto rozšírení desiatky až stovky kontaktov z denníka s určitými pravidelnosťami a trendami. Trochu „objektívizujeme“ naše dojmy ako čitateľov (*close readers*, t. j. „podrobných čitateľov“, životopiscov, literárnych historikov), nakoľko je to len možné, pokiaľ ide o tvorivú a impulzívnu osobnosť T. Ševčenko.

Môj postup má tri úrovne: 1. stručná formulácia otázky; 2. vizualizácia kvantitatívnych ukazovateľov; 3. krátky komentár a vysvetlenie „jazyka čísel a obrázkov“. Dôležitým momentom je vzťahnutie analýzy k záverom predchádzajúcich bádateľov (potvrdenie/vyvrátenie hypotéz a konkrétnych tvrdení iných výskumníkov) a moje vlastné dojmy a očakávania ako čitateľa.

Na začiatku písania denníka si T. Ševčenko dal za úlohu robiť si poznámky každý deň. Tohto pravidla sa zvyčajne aj držal – v jeho denníku chýbajú záznamy iba z tridsiatich štyroch dní z celkového počtu 343 dní.

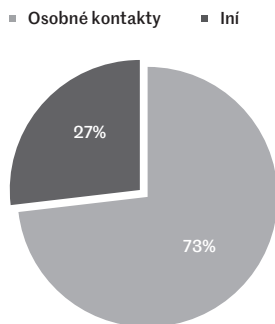

Obrázok 1

Obrázok 1 poskytuje informáciu o miestach, kde T. Ševčenko písal svoje zápisy, o jeho denných dojmoch, ako aj o podiele záznamov napísaných na rôznych miestach.

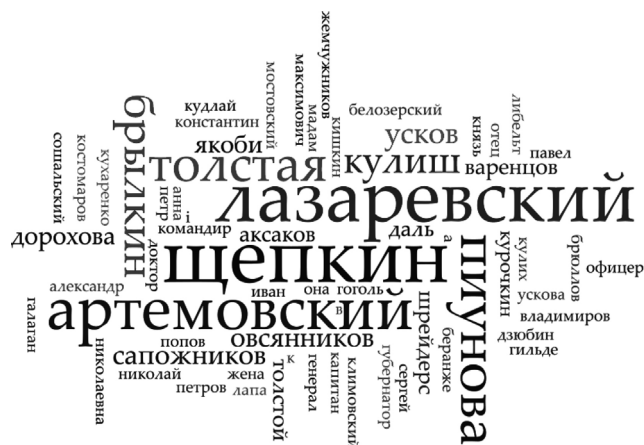
15 Pojem macroanalysis (makroanalýza) je synonymom pre „dištančné čítanie“. Jeho dôležitosť obhajuje od roku 2003 Matthew Jockers, ktorý úzko spolupracoval s F. Morettim (JOCKERS, Matthew L.: *Macroanalysis: Digital Methods and Literary History*. Urbana - Chicago - Springfield: University of Illinois Press, 2013).

1. Je vhodné začať všeobecnejšou otázkou: Koľko osobností sa v denníku spomína? Aký je pomer medzi Ševčenkovými priamymi kontaktmi a všetkými ostatnými osobami? Vieme identifikovať podľa počtu zmienok najvýznamnejšie osobnosti? Ako čitateľ textu som nadobudol dojem, že by mal prevládať počet priamych osobných kontaktov a že Ševčenko bude spomínať hlavne tých „drahých priateľov“, ktorým svoj denník venoval.

Obrázok 2

Ševčenko spomína asi 660 ľudí takmer tisícpäťstokrát. Skutočne prevažujú zmienky o jeho známych, asi 73 % poznámok sa týka ľudí, s ktorými sa stretol, ktorým písal listy a nad ktorými sa zamýšľal. Je zrejmé, že dané prostredie a kontakty boli nie vždy básnikovou vlastnou voľbou. Ševčenko občas nechcel, ale musel s nimi nejako komunikovať, najmä pokiaľ ide o jeho život vo vyhnanstve, v novopetrovských kasárňach,¹⁶ kde vykonával neúnosnú službu vojaka, prípadne na palube parníka Knieža Požarskyj, keď cestoval na slobodu. Niet však pochyb o tom, že Ševčenko rovnako živo odhaľuje svoje názory vo vzťahoch s ideologicky, morálne, duchovne vzdialenými osobami ako so svojimi priateľmi, kolegami a podobne zmyšľajúcimi ľuďmi.¹⁷

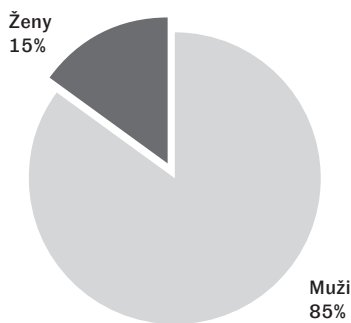
	Term	Count
1	щепкин	50
2	лазаревский	46
3	артемовский	35
4	пиунова	29
5	толстая	27
6	брылкин	22
7	кулиш	19
8	усков	15

Obrázok 3

16 Predtým vojenská bašta ruskej armády, dnes je to Fort-Ševčenko v Mangystauskej oblasti Kazachstanu.
 17 Táto téza je v rozpore s názorom Ž. Lachovej, ktorá tvrdí, že Ševčenko sa nemohol úplne odhaliť pred „politickými nepriateľmi“ (LACHOVA, Žanna: Lysty i Žurnal T. H. Ševčenka periodu zaslajňa. In: *Ukrajinska mova i literatura v školi*, 1981, č. 3, s. 15).

Obrázok 3 ukazuje na rebríček popularity Ševčenkových známych podľa počtu zmienok v jeho denníku. Spomínaní „drahí priatelia“ sú skutočne v centre pozornosti autora. Spomedzi nich patria prvé miesta Mychajlovi Ščepkinovi, Mychajlovi Lazarevskému a Semjonovi Artemovskému. Po tomto vplyvnom a dôležitom „mužskom tíme“ môžeme nájsť mená Jekateriny Piunovej a Anastasije Tolstej. Ševčenko bol zamilovaný do Piunovej, herečky divadla v Nižnom Novgorode, zatiaľ čo grófka Tolstaja zohrala významnú úlohu pri jeho prepustení na slobodu. Tento zoznam piatich hlavných spomenutých nemusel pozorným čitateľom Ševčenkovoho denníka vyznieť zvláštne. Niektorí bádatelia študujúci jeho denník ho však identifikovali ako najčastejšie zmieňovaných iných ľudí.¹⁸

2. Pre rozvinutie „ženskej témy“ je možné pýtať sa, aká je štruktúra Ševčenkových známych podľa pohlavia a v akom počte sú zastúpené zmienky o mužoch v porovnaní so zmienkami o ženách.

Obrázok 4

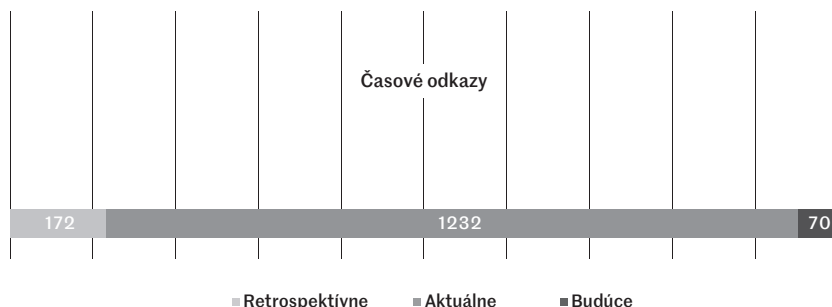
Diagram zachytáva apriórne predpokladanú prevahu zmienok o mužoch. Jej apriórnosť súvisí s výraznejšou prítomnosťou mužov v exilových kasárňach aj v dobovom verejnom živote ruského impéria. Pri Ševčenkových interakciách so ženami treba zohľadňovať tiež fakt, že mal sociálny status slobodného muža, z čoho vyplývali určité obmedzenia. Samozrejme, to nie je dôvod na podceňovanie miesta a významu žien v jeho myšlienkach a úvahách. Nel'ja Momot, jedna z bádateliek zaoberajúca sa výskumom denníka, v tejto súvislosti opatrne poznamenala: „ženy samozrejme hrajú nie druhoradú úlohu.“¹⁹ Ako vhodnejšie sa ukazuje formulovať tézu iným spôsobom. Jekaterina Piunova, Anastasija Tolstaja, Agata Uskova, Maria Dorochova a Maria Maksymovyc zohrávali v podstate hlavné a kľúčové úlohy v každodenných činnostiach a myšlienkach T. Ševčenkova počas písania jeho denníka. Ševčenko označoval tieto ženy najemotívnejšími prívlastkami, obdivoval ich talent, krásu a morálne cnosti.

3. Tretia otázka sa týka kategórie času. Aké zmienky o osobách prevládajú v denníku: sú retrospektívne, aktuálne alebo možno budúce? Inými slovami, písal Ševčenko hlavne o rôznych osobách svojej minulosti alebo sa zameriaval na súčasnosť,

18 MOMOT, Nel'ja: *Ščodennyk T. Ševčenkova jak tvorčo-psycholohičnyj ta žanrovyj fenomen*. Dysertacija na zdobuttja naukovoju stupenja kandidata filolohičnych nauk. Kirovohrad, 2006, s. 47.

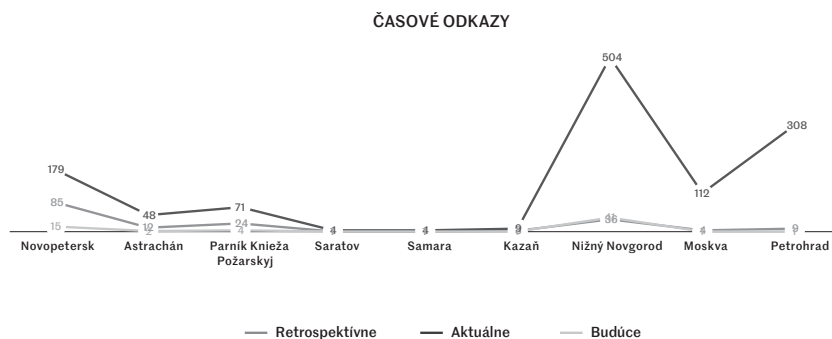
19 Tamže, s. 55.

prípadne hľadel radšej do budúcnosti a robil si vzletné plány? Štúdium tohto aspektu môže veľa napovedať o Ševčenkovej osobnosti a vysvetliť určité rozhodnutia na jeho životnej ceste.

Obrázok 5

Na obrázku 5 vidieť, že Ševčenko uvádza vo svojom denníku ďalších ľudí hlavne v súvislosti s určitými aktuálnymi udalosťami a momentálnymi potrebami a záujmami. Pomerne zriedka obracia svoje myšlienky do minulosti. Dôvodom retrospektív je často vytvorenie analógií k aktuálnym udalostiam a kontaktom. Pokiaľ ide o plány a predvídanie relatívne vzdialenej budúcnosti, Ševčenko nemal tendenciu k takémuto modelu.

Obrázok 6

Ševčenkove odkazy na minulosť a budúcnosť počas pobytu v Novopetrovsku sú podstatne početnejšie.²⁰ Tieto „cestovania v čase“ mali pre autora istý terapeutický účinok, vďaka nim aspoň čiastočne unikol od nepríjemného každodenného života vojaka. Spomienky ho prenášali k udalostiam z jeho predchádzajúceho

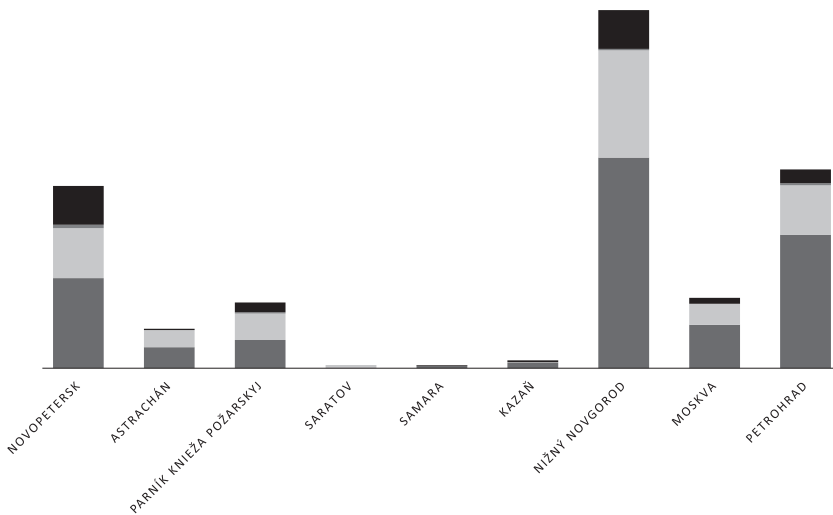
20 Jeden z významných bádateľov zaoberajúcich sa Ševčenkovým denníkom, Bohdan Rubčak, túto okolnosť vysvetlil takto: „Čo sa týka spomienok, tie sa objavujú prekvapivo často v prvej časti denníka, konkrétne v čase, keď básnik čaká na svoje prepustenie, a preto dúfa v lepšiu budúcnosť. Jeho predstavy o budúcnosti, jeho nádeje a plány vedú k jeho projekciám do minulosti“ (RUBČAK, Bohdan: Živopysaný Ševčenko („Žurnal“ jak tekst). In: *Svity Tarasa Ševčenka. Zbirnyk statej do 175-riččja z dňa narodenija poeta. Zapysky tovarystva imeni Ševčenka, Filoložična sekcija, zv. 214, 1991, s. 74*).

560 slobodného života. A naopak, na ceste z Novopetrovska na slobodu do Petrohradu sa jeho myšlienky stále vracali k ťaživým dojmom z exilu, ktorý označoval ako „desaťročný nechutný sen“.²¹ V Novopetrovsku ho v šťastných snoch navštívili postavy priateľov a počas dlhej cesty do Petrohradu ho desili nočné mory.

4. V denníku sú kľúčovými a zároveň veľmi subjektívnymi Ševčenkove charakteristiky ostatných ľudí, preto je súčasťou mojej výskumnej stratégie sledovať ich a vysvetliť. Starší skúmatelia denníka sa zvyčajne zameriavali na Ševčenkove príjemné stretnutia a kontakty, a teda na jeho kladné slová, ktorými ich charakterizoval.²² Je zaujímavé zistiť, či v jeho stvárnení iných osôb skutočne prevažuje pozitívne ladenie.

Identifikoval som tri kategórie hodnotení autorských popisov – neutrálne, pozitívne, negatívne, ako aj prípady bez charakteristík. V prípade pozitívnych a negatívnych hodnotení možno uplatniť jemnejšie škálovanie: silne pozitívne, skôr pozitívne a implicitne pozitívne,²³ silne negatívne, skôr negatívne a implicitne negatívne. Pri definovaní, či sú znaky Ševčenkových charakteristík pozitívne alebo negatívne, hrá často značnú úlohu moja subjektívna interpretácia. Vzhľadom na to, že ide o stovky zmienok, možnosť nepresnosti je minimalizovaná a občasné nesprávne výpočty celkového obrazu nezmenia. To je jedna z výhod dištančného čítania.

Grafy ukazujú, že v Ševčenkove denníku prevládajú zmienky bez charakteristík, najmä pokiaľ ide o druhú a každú ďalšiu zmienku o tej istej osobe. To je celkom prirodzené a platí to nielen pre tento skúmaný denník. Ak autor raz

21 „Десятилетний отвратительный сон“ (ŠEVČENKO, Taras: *Povne zibračnja tvoriv u 12 t. Tom 5. Ščodennyk. Avtobiohrafija. Stati. Archeolohični notatky. Bukvar južnorusskij. Zapysy narodnoji tvorčosti*. Kyjiv : Naukova dumka, 2003, s. 12).

22 „Koľko očarujúcich osobností stretáva na každom kroku a ako ich obdivuje“ (cit. podľa [BILOZERSKY], Vasyľ]: *Primečanie*. In: *Osnova*, kn. 8, 1862, serpeň, s. 19); „Ševčenko bol dobroprajný voči všetkým ľuďom, s ktorými sa náhodou stretol [...] na všetkých [...] mal dobré, priateľské a srdečné slovo“ (cit. podľa Momot, c. d., s. 48).

23 Druhá časť citátu znamená, že konotáciu možno vyčítať z kontextu, a to bez prívlastkov.

predstavil čitateľovi istú osobu, potom už nemusí zakaždým opakovať hodnotenie alebo hodnotiace označovanie. Celkovo sa ukazuje, že chýbajú neutrálne a nestranné komentáre. Keď Ševčenko charakterizuje iných ľudí, takmer vždy to robí s jasne kladnými alebo zápornými nálepkami.

Positívne vlastnosti síce prevažujú, ale ich podiel výrazne závisí od miesta a času písania. Napríklad poznámky z Novopetrovska predvídateľne obsahujú viac negatívnych a kritických komentárov. Podiel nepríjemných dojmov v spomienkach je výrazne nízky počas jeho pobytu v Moskve. Bližší pohľad na štatistiky moskovského obdobia však odhalil zaujímavý detail: keď Ševčenko ihneď po príchode do Moskvy ochorel, stal sa podstatne kritickejšim voči svojmu okoliu. Slová o priateľoch získavajú v tomto období dokonca ironický a žieravý tón.

Uvedené výskumné otázky sú len ilustratívne a zďaleka nevyčerpávajú všetky možnosti. Vo všeobecnosti ich obsah a smerovanie závisia od povahy a rozsahu materiálu, od osobnosti autora i od úrovne bádateľových vedomostí o jeho tvorbe. Moje skúsenosti so Ševčenkovým denníkom dokazujú, že príprava údajov na dištančné čítanie si vyžaduje prácnu a často manuálnu námahu s vyhľadávaním a rozpoznávaním potrebných informácií v skúmanom prameni (v mojom prípade na stránkach denníka). Ak je táto práca vykonaná pozorne, s príslušným vzdelaním, so znalosťami a so zručnosťami, pomáha odhaliť dôležité detaily aj na mikroúrovni, akou sú Ševčenkove kontakty s konkrétnymi jednotlivcami.

Bolo by neproduktívne a čudné zanedbať túto mikroanalýzu a neuplatniť nástroj podrobného čítania,²⁴ ako aj biografické a iné metódy. Najlepším riešením je nájsť medzi rôznymi metódami a prístupmi „strednú cestu“. Súhlasím s tvrdením Jeffreya Drouina, že „efektívne digitálne literárne štúdium si vyžaduje schopnosť spracovávať údaje, dobre čítať a interpretovať čísla aj texty vo vzájomnej súvislosti“.²⁵ Čísla a číselné údaje a ich vizualizácie v skutočnosti akoby „hovoriť“ s nami, výskumníkmi a čitateľmi, povzbudzujú nás k zisťovaniu, objasňovaniu alebo vyvracaniu stanovísk predchádzajúcich výskumníkov, k zodpovedaniu nových otázok alebo zodpovedaniu starých otázok novým spôsobom. V závislosti od situácie, našich zdrojov a úloh môžeme rozsah čítania zmeniť. Za obzvlášť sľubné považujem použitie tohto typu výskumu na Ševčenkove listy, pretože by to ešte viac rozšírilo časové horizonty. Takéto „dištančnejšie“ čítanie môže okrem iného pomôcť odhaliť variabilitu Ševčenkovo okruhu kontaktov a ich obmenu v priebehu rokov, v rôznych fázach formovania a vývinu tejto významnej osobnosti.

II. Komparatívne dištančné čítanie ako príležitosť odhaliť nepovšimnutý unikát: ukrajinská a poľská zbierka ELTeC

„Dištanční čitateľa“ zvyčajne takmer vždy pracujú s veľkými textovými korpusmi, ktoré predstavujú celé obdobia literárnych dejín. F. Moretti zdôraznil potrebu novej metódy štúdia nie jednotlivých textov, ale „svetového literárneho

24 Samotný Moretti nenamietal proti podrobnému čítaniu, hoci sa mu to vyčítalo. Iba zdôraznil, že my – literárni vedci – sme už túto metódu zvládli. Ak je to tak, prečo sa nepokúsiť získať nové poznatky iným spôsobom? (MORETTI, Franco: *Conjectures on World Literature*. In: MORETTI, Franco: *Distant Reading*. London – New York: Verso, 2013, s. 48).

25 DROUIN, Jeffrey: *Close- and Distant-Reading Modernism: Network Analysis, Text Mining, and Teaching the Little Review*. In: *Journal of Modern Periodical Studies*, roč. 5, 2014, č. 1, s. 111.

562 systému“ vzájomne súvisiacich literatúr.²⁶ Projekt *Distant Reading for European Literary History* (Dištančné čítanie pre európske literárne dejiny) kladie práve takúto úlohu, „čítať“ nadnárodný korpus textov, viacjazyčnú zbierku próz rôznych európskych literatúr z obdobia rokov 1840 – 1920. Táto Európska zbierka literárnych textov (*European Literary Text Collection*, skrátene ELTeC) sa neriadi zásadou maximálneho rozsahu a dĺžky, ale skôr reprezentatívnosťou, ktorá sa dosahuje prostredníctvom mnohých kritérií.²⁷

Aké príležitosti môže výskumníkom poskytnúť takáto zbierka? Táto otázka v skutočnosti nepredpokladá vyčerpávajúcu odpoveď. Počet možností je obmedzený iba záujmom a predstavivosťou vedcov. Tento reprezentatívny viacjazyčný korpus umožňuje uskutočňovať širokú škálu štúdií – najmä komparatívnych – podľa vymedzených otázok a úloh. Je dokonca ťažké predpovedať, aké budú konkrétne otázky a tiež či o ELTeC budú mať záujem iba literárni vedci (dúfam, že nielen oni). Môže to byť napríklad porovnanie formálnych kategórií textov v rôznych literatúrach, ich objemu a štruktúry v rámci častí a kapitol alebo zohľadnenie jazykových vlastností, ktoré sú vlastné románom, vo všetkých národných zbierkach (napríklad priama reč),²⁸ alebo analýza geografie publikácie (aké sú hlavné vydavateľské centrá v Európe, prečo niektoré práce vyšli ďaleko od potenciálneho publika, v iných krajinách, mimo jazykových oblastí).

Jednou z možností je zamerať sa na názvy románov. Na tejto báze vznikol aj jeden z prvých pokusov o použitie projektu ELTeC vo fáze jeho formovania. Každý počin má svojich iniciátorov, v tomto prípade to boli členky nemeckého a rumunského projektového tímu Carolin Odebrechtová a Roxana Patrașovă. Najskôr otestovali model popisu názvov románov na základe niekoľkých národných zbierok. Potom predstavili prvé výsledky svojej práce na jednom z projektových stretnutí a vyzvali kolegov, aby sa k nim pridali. Na výzvu odpovedalo šesť bádateľov, ktorí vytvorili výskumný tím. Naše jazykové kompetencie umožnili analyzovať jedenásť zo sedemnástich zbierok prezentovaných v projekte ELTeC. Celkovo sme spracovali takmer osemsto názvov románov.

Ciele výskumu boli formulované ako dostatočne široké, konkrétne prispieť k pochopeniu postupov, ktorými sa riadil vznik názvov európskeho románu 19. a začiatku 20. storočia, pokiaľ si to viacjazyčný literárny korpus ELTeC môže dovoliť. To sa malo dosiahnuť identifikáciou, popisom a analýzou podstatných mien v názvoch románov. Na základe znalosti príslušnej národnej literatúry a jej problémov sme sa pokúsili vysvetliť výsledky takéhoto popisu a spoločne prečítať „jazyk čísel a vizualizácií“. Hlavná výhoda celého projektu *distant reading* a aj tohto konkrétneho výskumu názvov spočíva v kombinácii úsilia a znalostí vedcov, ktorí majú rôznu jazykovú, kultúrnu, vzdelanostnú i technickú výbavu a zázemie.

26 MORETTI, Franco: Conjectures on World Literature. In: MORETTI, Franco: *Distant Reading*. London – New York: Verso, 2013, s. 45 – 47.

27 Viac informácií o projekte *Distant reading* a kritériách výberu textu pre ELTeC v štúdiu v rámci tohto čísla DEBNÁR, Marek – JESYPENKO, Dmytro: Budovanie komplexných a reprezentatívnych digitálnych literárnych zbierok v rámci Európskej zbierky literárnych textov (ELTeC) na Slovensku a Ukrajine.

28 Niekoľko účastníkov projektu iniciovalo a úspešne uskutočnilo vzrušujúci výskum detekcie priamej reči vychádzajúci z deviatich národných zbierok ELTeC (BYSZUK, Joanna et al.: Detecting Direct Speech in Multilingual Collection of 19th Century Novels. In: *Proceedings of the 1st Workshop on Language Technologies for Historical and Ancient Languages Language Resources and Evaluation Conference (LREC 2020)*, Marseille, 11. – 16. May 2020, s. 100 – 104).

Prvok spolupráce je tu podstatnou zložkou: kolektívna forma práce umožnila vykonať značný rozsah úloh v rýchлом režime.²⁹

Vytvorili sme anotáciu názvov, podľa ktorej sme rozdelili objekty do kategórií miest, osôb, žánrových ukazovateľov a ďalších. Okrem iného sme sa zamerali na problémy odlišného charakteru zmienok ženských a mužských postáv v názvoch, na podiel lokalizovateľných a nelokalizovateľných miest, dĺžku titulov, populárne kombinácie entít a ich syntaktickú úlohu. Zistené údaje zdieľame, takže každý môže skontrolovať relevantnosť všetkých výpočtov. (Treba poznamenať, že mnoho ďalších predstaviteľov prístupu dištančného čítania, vrátane tých najznámejších, takúto transparentnosť nevykazuje.)³⁰

Ako riešiteľ zodpovedný za ukrajinskú a poľskú časť priblížim svoje zistenia. Hneď na začiatok treba uviesť, že ukrajinské aj poľské národné zbierky neboli v prvej fáze výskumu v máji 2020 v porovnaní s ostatnými dobre vyvážené. Poľská zbierka obsahovala veľa autorov zastúpených tromi románmi, zatiaľ čo kritériá ELTeC vyžadujú menej ako desať takýchto autorov (zvýšok by mal byť reprezentovaný iba jedným dielom). Ukrajinská zbierka pozostávala iba z desiatich textov, čo je jednoznačne nízky počet.³¹

Už vo fáze výberu románových kandidátov do ukrajinskej zbierky som si s potešením všimol, že počet autoriek bol v porovnaní s niektorými inými literatúrami (napr. rumunskou) dosť vysoký. To isté možno povedať o poľskej národnej zbierke, kde bolo príslušné kritérium ELTeC naplnené úplne. Zastúpenie žien sme sledovali aj pri výskume názvov, a to i na úrovni frekvencie použitia ženských mien v románových tituloch. Pravdepodobnosť, že žena-autorka spomenie ženu v názve románu je vyššia než u mužov. Tendencia pozorovaná vo viacerých analyzovaných národných zbierkach sa zvlášť zreteľne prejavila v početne malej ukrajinskej zbierke.³² Navyše, ženy uvedené v nadpise majú najčastejšie postavenie hlavných hrdiniek románu (čo je celkom očakávané). Aj preto bude zaujímavé ďalšie štúdium tohto trendu vo vzťahu k histórii hnutia za práva žien a zodpovedanie otázky, či literatúra predstihla spoločenské a politické aktivity, či sa vyvíjala synchronne s nimi alebo či dávala prednosť reflektovaniu minulých udalostí a javov.³³

Celkom neočakávaným zistením, ktoré by nebolo možné bez porovnania s inými literatúrami, bola stručnosť ukrajinských románových názvov. Zatiaľ čo priemer jedenástich národných zbierok je viac ako štyri slová, v ukrajinskej zbierke je toto číslo výrazne nižšie, čo poskytuje ďalší predmet perspektívneho výskumu.

29 Akékoľvek aktuálne karanténne obmedzenia v súvisе s pandemiou COVID-19 nemali, našťastie, žiadny významný vplyv na naše online diskusie a interakcie.

30 BODE, Katherine: *Abstraction, Singularity, Textuality: The Equivalence of „Close“ and „Distant“ Reading*. In: BODE, Katherine: *A World of Fiction: Digital Collections and the Future of Literary History*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2018, s. 24.

31 Vzhľadom na to môže podobná štúdia uskutočnená rok po našej s väčším počtom textov priniesť mierne odlišné výsledky. Je to logické, pretože žiadna zbierka nie je dokončená (Bode, c. d., s. 22). Aj obsah tých niekoľkých národných zbierok, ktoré už mali sto textov, sa môže zmeniť v prospech iných románov.

32 Relevantnosť práce sa potvrdila po niekoľkých mesiacoch, počas ktorých sa táto národná zbierka trojnásobne rozšírila.

33 Natalija Kobrynska je ukrajinská spisovateľka, ktorá sa považuje za najvýznamnejšiu aktivistku a organizátorku hnutia za práva žien. Žiaľ, jej texty nebudú zaradené do ukrajinskej časti projektu ELTeC, pretože nespĺňajú kritérium dĺžky (Kobrynska napísala krátke prozaické texty). Ukrajinská zbierka namiesto toho obsahuje texty Lesje Ukrajinky (Larysa Kosač), Olhy Kobylanskej a Oleny Pčilyky (Olha Kosač), ktoré široko pojednávajú o problémoch profesionálnej sebarealizácie žien a ich postavení v rodine.

564 Je možné túto krátkosť názvov vysvetliť orientáciou autorov, redaktorov a vydavateľov na konkrétne publikum? Existuje na to možné vysvetlenie v sociológii čítania a stave knižného trhu v príslušnom období?³⁴

Ďalším pre mňa prekvapujúcim zistením bola absencia zjavnej podobnosti medzi postupmi určovania názvov u ukrajinských a poľských autorov. Porovnanie v podstate nepreukázalo osobitnú blízkosť týchto dvoch literatúr v žiadnom skúmanom aspekte. Jediným spoločným prvkom boli žánrové ukazovatele, ale išlo o rozprávanie podobné definície spoločné s ďalšími slovanskými literatúrami – predmetom porovnania boli slovinská *povest*, srbská *прповестка*, poľská *powieść* a ukrajinská *носiць*. Ak je to tak, je možné hovoriť o slabom vplyve poľskej literatúry na ukrajinskú? Nie, pretože názov diela je iba jednou farbou v bohatej palete poetiky autorov. Možno však stojí za pokus hľadať odpoveď opäť v rozdielnej orientácii poľských a ukrajinských spisovateľov na rôzne spoločenské vrstvy čitateľov.

Pri identifikácii všeobecných trendov v procese výskumu vždy existuje možnosť dospieť k drobnejším, aj keď zaujímavým a poučným zisteniam. Vďaka osobnému profesijnému zázemiu, záujmu o poľskú kultúru a najmä o literatúru, som už poznal väčšinu mien autorov uvedených v zodpovedajúcej národnej zbierke ELTeC. Veľké prekvapenie sa však skrývalo v románe jednej, mne predtým neznámej, „nekanonickej“ autorky. Dej jej románu sa odohráva nielen v mojom domovskom meste, v Kyjeve, ale dokonca priamo v susednej štvrti. Práca s poľskou zbierkou tiež prehĺbila moje chápanie úlohy, akú zohralo v súčasnosti ukrajinské mesto Lvov v dejinách poľskej literatúry. Značná časť románov vyšla práve v tomto meste. Ďalší znak poľskej zbierky sa črtá pri definovaní tzv. „lokalizovateľných miest“, to znamená tých, ktoré je možné označiť na mape. Na rozdiel od väčšiny ostatných literatúr neexistovali odkazy na polohy z územia moderného Poľska, s výnimkou Haliče, dnes hlavne ukrajinského územia. Na druhej strane názvy spomínajú miesta a lokality, ktoré v minulosti patrili Poľsku, napríklad rieka Neman, ktorá preteká Bieloruskom a Litvou. Podrobnosti opäť hovoria o dôležitosti týchto pohraničných území v poľských dejinách.

Medzi výhody dištančného čítania môže patriť aj obohatenie veľmi osobných skúseností výskumných pracovníkov. Pri práci s ukrajinskou zbierkou som sa s niektorými románmi oboznámil prvý raz; samozrejme, všetky sú situované mimo kánon. Niektoré z týchto diel rezonovali najmä s veľmi nedávnymi udalosťami môjho života. Pred niekoľkými rokmi som bol na výskumnom programe v Austrálii a obzvlášť ma potešilo, keď som pre seba objavil dobrodružný román Vasyľa Koroliva-Starého *Malý čmeliak* (Чмелик, 1920). Dielo je jedným z mála ukrajinských literárnych textov, ktoré popisujú austrálsky kontinent a jeho obyvateľov. Pri plánovaní rodinnej dovolenky v lete 2020 bol jedným z tromfov v prospech ukrajinských Karpát mystický a magický opis týchto hôr a ich huculských obyvateľov v románe Hnata Chotkevčyča *Kamenná duša* (Камінна душа, 1911). Zmienky o epidémii cholery v Haliči na začiatku tridsiatych rokov 19. storočia v románe Ivana Franka *Boa constrictor* (1878) zas úplne korešpondujú s atmosférou a myšlienkami z roku 2020 v súvislosti s pandémiou vírusu COVID-19.

34 Oblasť ukrajinskej sociológie čítania literatúry z obdobia rokov 1840 – 1920 nie je príliš rozvinutá. Borys Hrinčenko bol ten, kto sa priekopnícky pokúsil opísať čítanie a porozumenie ukrajinských literárnych diel ukrajinskými roľníkmi vo svojej knihe *Pred širým svetom* (Перед широким світом, 1907).

Náš „výskum názvov“ tiež zdôraznil výzvy formovania projektu ELTeC. Spomína ich Katherine Bode: zbierky sú výbery a závisia od odborných znalostí zostavovateľov; dôležitú úlohu hrá tiež financovanie.³⁵ Skutočne, ak by nariadenia COST poskytli finančnú podporu zostavovateľom národných zbierok, potenciálne by to oslovilo viac prispievateľov, výstupom čoho by boli širšie koncipované zbierky (napr. by mohli obsahovať viac talianskych románov a ruskú národnú zbierku). Význam odbornosti pri vytváraní projektu ELTeC úzko súvisí s predstavami o zodpovednosti a kvalite konečného výsledku. Zodpovednosť členov národných tímov je tým väčšia, čím menej odborníkov na ich literatúru sa nachádza medzi ostatnými účastníkmi projektu. Napríklad anglickú zbierku môžu overiť mnohí členovia z iných národných tímov, ktorí majú jazykové znalosti a jej románovú produkciu vo väčšom alebo v menšom rozsahu prečítali. Iná je situácia pri práci s „nekanonickými“ literatúrami, ktoré nie sú v západnom kritickom diskurze veľmi žiadané. Prispievateľmi sú osoby, ktoré pri svojej práci na príslušných národných zbierkach riadia samy seba. Vo fáze tvorby národných zbierok ich kolegovia nemôžu kontrolovať a opraviť. Až po verejnom vydaní a uplynutí určitého času môže komunita čitateľov/používateľov navrhnúť vykonať určité zmeny.

Ďalším problémom spojeným s úplnosťou a kvalitou anotácií je bežná nedostatočná pozornosť venovaná presnému zneniu názvov. Zostavovatelia národných zbierok pomerne často uvádzajú nepresné, zvyčajne neúplné názvy románov. Spravidla sú tieto prehliadané časti žánrové, spomenuté v prvých publikáciách diel. To znamená, že v úplne prvej fáze nášho výskumu sme museli odkazovať na obaly pôvodných vydaní. Tento problém je rozšírený a je možné ho pripísať oblasti dištančného čítania ako celku: je dôležité mať nielen veľké, ale aj presné korpusy textov.

Môj osobný, subjektívny dojem je, že analýza založená len na názvoch diel nemusí dať jasné odpovede na znaky konštruktu „európskej literatúry“ a nemusí ani potvrdiť relevantnosť definovania takéhoto jednoliateho subjektu. Porovnanie národných zbierok rôznych literatúr však názorne ukazuje jedinečné vlastnosti častí celku. Komparatívne štúdie takto plnia úlohu, ktorú popísal F. Moretti v práci o svetovej literatúre: „byť trňom v päte, trvalou intelektuálnou výzvou pre národné literatúry – najmä pre miestnu literatúru.“³⁶ To znamená, ubrániť sa izolovanosti a jednostrannosti diskusií a interpretácií.

Záver

Nová metodika je vždy o prekonaní zotrvačnosti vnímania a prekonaní zóny pohodlia, ktorá prináša možné nedorozumenia a kritiku kolegov. F. Moretti by o tom mohol veľa hovoriť. V skutočnosti musel reagovať na kritické útoky na svoje diela.³⁷ Morettimu sa okrem iného vyčítala jeho téza o nadvláde veľkých literatúr a to, že „moderný román nevzniká v prvom rade ako autonómny vývoj, ale ako kompromis medzi západným formálnym vplyvom (zvyčajne francúzskym alebo

35 Bode, c. d., s. 22.

36 MORETTI, Franco: Conjectures on World Literature. In: MORETTI, Franco: *Distant Reading*. London – New York: Verso, 2013, s. 62.

37 „To be a thorn in the side, a permanent intellectual challenge to national literatures – especially the local literature“ (MORETTI, Franco: A Response. In: *Publications of the Modern Language Association of America*, zv. 132, 2017, č. 3, s. 686 – 689).

566 anglickým) a miestnymi materiálmi“.³⁸ Je iróniou, že náš „výskum názvov“ v oblasti teoreticky rozpracovanej Morettim spochybňuje jeho prácu, pretože medzi jedenástimi analyzovanými literatúrami neodhaľuje zjavných „influencerov“.

Na rozdiel od mnohých iných aktivít v oblasti DH sa dištančné čítanie často spracováva formou individuálneho úsilia, čo je pre humanitné vedy tradičnejšie. Na druhej strane si dobre uvedomujeme, že podmienky uchádzania sa o výskumné projekty často nielen podporujú, ale priamo vyžadujú širšiu spoluprácu. Pre úspešnú realizáciu projektu s obmedzenými časovými horizontmi, najmä ak textový korpus ešte nebol pripravený, môže byť práve spolupráca jediným možným riešením. Je zrejmé, že je oveľa jednoduchšie uskutočniť individuálny alebo kolektívny výskum, ak je k dispozícii rozvinutá zbierka príslušných literárnych diel. Inými slovami, ak tí, ktorí sa špecializujú na anglickú alebo francúzsku literatúru, môžu ísť hneď od začiatku svojho výskumu vysokou rýchlosťou po hotovej ceste, potom dištanční čitatelia väčšiny ostatných literatúr si musia túto cestu najskôr vyšliapať.

Príklady analýzy Ševčenkových kontaktov z jeho denníka a skúsenosti z výskumu názvov románov v rôznych európskych literatúrach ukazujú, že dištančné čítanie si stále naliehavo vyžaduje kompetencie zaužívané práve v humanitných odboroch. Kolektívny formát a značná úloha počítačových nástrojov nezrušia či dokonca neznižia úlohu výskumného pracovníka, jeho osobnosti. Dištančné čítanie zostáva v každej fáze vecou interpretácie; v čase nastolenia výskumnej otázky, výberu textov na analýzu, spracovania údajov, vizualizácie a vysvetlenia.

Z oboch príkladov pritom vyplynul ďalší dôležitý bod. Nemá zmysel odmietat' pre dištančné čítanie ďalšie metódy.³⁹ Ak sa tento prístup použije samostatne, určite stratí časť svojich výhod. A naopak, je veľmi prínosný, ak nadväzuje na známe a tradičné metódy literárnej vedy. Dištančné čítanie poskytuje príležitosť vidieť a pochopiť celkový obraz zreteľnejšie, nepopiera však hodnotu každého jedného ťahu štetcom.

Pramene

[BILOZERSKYJ, Vasyľ]: Prímečanie. In: *Osnova*, kn. 8, 1862, serpeň, s. 19 – 20.

HRINČENKO, Boris: *Pered šyrokym svitom*. Kyjiv : Drukarňa S. A. Borysova, 1907.

ŠEVČENKO, Taras: *Povne zibraňja tvoriv. Tom 4. Ščodenni zapysky* (Žurnal). Kyjiv : Deržavne vydavnytvo Ukrajinu, 1927.

ŠEVČENKO, Taras: *Povne zibraňja tvoriv u 12 t. Tom 5. Ščodennyk. Avtobiografija. Stati. Archeolohični notatky. Bukvar južnoruskij. Zapysy narodnoji tvorčosti*. Kyjiv : Naukova dumka, 2003.

Literatúra

ARAC, Jonathan: Anglo-Globalism? In: *New Left Review*, 16, 2002 (July – August), s. 35 – 45.

38 ARAC, Jonathan: Anglo-Globalism? In: *New Left Review*, 16, 2002 (July – August), s. 35 – 45; MORETTI, Franco: Conjectures on World Literature. In: MORETTI, Franco: *Distant Reading*. London – New York: Verso, 2013, s. 50. Moretti vo svojej neskoršej práci zmiernil túto binárnu opozíciu streda a periférie zdôraznením dôležitosti prechodnej oblasti, „poloperiférie“ (MORETTI, Franco: *More Conjectures. In: World Literature in Theory*. New York : John Wiley & Sons, 2014, s. 174).

39 BUURMA, Rachel Sagner – GOLD, Matthew K.: Contemporary Proposals about Reading in the Digital Age. In: *A Companion to Literary Theory*. Hoboken : Wiley, 2018, s. 140; Bode, c. d., s. 18.

- BODE, Katherine: Abstraction, Singularity, Textuality: The Equivalence of „Close“ and „Distant“ Reading. In: BODE, Katherine: *A World of Fiction: Digital Collections and the Future of Literary History*. Ann Arbor : University of Michigan Press, 2018, s. 16 – 35.
- BOROŇ, Oleksandr: Téma národného obrodenia v tvorbe Tarasa Ševčenka a Jána Kollára: prieniky a kontroverzie. In: *Slovenská literatúra*, roč. 66, 2019, č. 1, s. 9 – 27.
- BOROŇ, Oleksandr: Typologické paralely a rozdiely medzi poéziou Tarasa Ševčenka a slovenskými romantikmi (Samo Chalupka, Andrej Sládkovič, Janko Kráľ, Ján Botto). In: *Slovenská literatúra*, roč. 67, 2020, č. 2, s. 93 – 104.
- BUURMA, Rachel Sagner – GOLD, Matthew K.: Contemporary Proposals about Reading in the Digital Age. In: *A Companion to Literary Theory*. Hoboken : Wiley, 2018, s. 139 – 150.
- BYSZUK, Joanna et al.: Detecting Direct Speech in Multilingual Collection of 19th Century Novels. In: *Proceedings of the 1st Workshop on Language Technologies for Historical and Ancient Languages Language Resources and Evaluation Conference (LREC 2020)*, Marseille, 11. – 16. May 2020, s. 100 – 104.
- DEBNÁR, Marek: Čítanie z druhej ruky. In: *World Literature Studies*, roč. 9, 2017, č. 3, s. 87 – 97.
- DROUIN, Jeffrey: Close- and Distant-Reading Modernism: Network Analysis, Text Mining, and Teaching the Little Review. In: *Journal of Modern Periodical Studies*, roč. 5, 2014, č. 1, s. 110 – 135.
- CHARČUKOVÁ, Roksana: Ševčenkovo slavianofilstvo: pôvod a kontext. In: *Slovenská literatúra*, roč. 66, 2019, č. 1, s. 2 – 8.
- JESYPENKO, Dmytro: „Žurnal“ Tarasa Ševčenka: ľudy, cyfry i sensy. In: *Chudožnij svit Tarasa Ševčenka i sučasnist*. Čerkasy : Čabanenko, 2019, s. 212 – 226.
- JOCKERS, Matthew L.: *Macroanalysis: Digital Methods and Literary History*. Urbana – Chicago – Springfield : University of Illinois Press, 2013.
- KHADEM, Amir: Annexing the Unread: A Close Reading of „Distant Reading“. In: *Neohelicon*, roč. 39, 2012, s. 409 – 421.
- LACHOVA, Žanna: Lysty i Žurnal T. H. Ševčenka periodu zaslaňja. In: *Ukrajinska mova i literatura v školi*, 1981, č. 3, s. 15 – 21.
- MOMOT, Nelja: *Ščodennyk T. Ševčenka jak tvorčo-psycholohičnyj ta žanrovyj fenomen*. Dysertacija na zdobutja naukovocho stupeňja kandidata filolohičnych nauk. Kirovohrad, 2006.
- MORETTI, Franco: A Response. In: *Publications of the Modern Language Association of America*, zv. 132, 2017, č. 3, s. 686 – 689.
- MORETTI, Franco: Conjectures on World Literature. In: MORETTI, Franco: *Distant Reading*. London – New York : Verso, 2013, s. 43 – 62.
- MORETTI, Franco: More Conjectures. In: *World Literature in Theory*. New York : John Wiley & Sons, 2014, s. 172 – 179.
- MORETTI, Franco: Style, Inc.: Reflections on 7,000 Titles (British Novels, 1740 – 1850). In: MORETTI, Franco: *Distant Reading*. London – New York : Verso, 2013, s. 179 – 210.
- RUBČAK, Bohdan: Žyvopysanyj Ševčenko („Žurnal“ jak tekst). In: *Svity Tarasa Ševčenka. Zbirnyk statej do 175-riččja z dnja narodžeňja poeta*. Zapysky tovarystva imeni Ševčenka, Filolohična sekcija, zv. 214, 1991, s. 65 – 90.

Dr. Dmytro Yesypenko
Taras Shevchenko Institute of
Literature
National Academy of Sciences
of Ukraine
4 Mykhaila Hrushevskoho Street
Kyiv 01 001
Ukraine
E-mail: dm.yesypenko@gmail.com

Elektronické zdroje

HAMMOND, Adam: The Double Bind of Validation: Distant Reading and the Digital Humanities „Trough of Disillusionment“. In: *Literature Compass*, 2017, 14, e12402. Dostupné online: <https://doi.org/10.1111/lic3.12402>; <http://wileyonlinelibrary.com/journal/lic3>